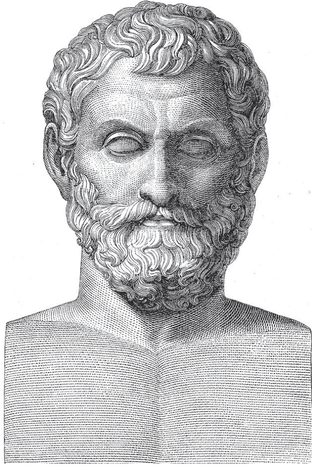
1.2. MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI NİTELİKLERİ

İLK NEDEN VE DEĞİŞİM DÜŞÜNCELERİ

MÖ 6. yüzyıl felsefesinin ortaya çıkışının belirginleştiği dönemdir. İlk dönem filozoflarının cevaplarını doğadan elde etme düşüncesi, onların doğa filozofları olarak bilinmesini sağlamıştır.

Bu dönem felsefesinin ana problemi, varlığın ilk nedeninin ne olduğu düşüncesidir. Varlığı oluşturan ilk neden sorunu, aynı zamanda varlığın ilk maddesinin ne olduğu problemi olarak da görülmüştür. Varlığın ilk nedeni; temel, ilk ilke ve **arkhe** olarak da isimlendirilmiştir. İlk neden, her şeyin ondan çıktığı ve her şeyin temelini belirleyendir. İlk neden problemi; bir yandan öz (mahiyet) tartışmalarına, bir yandan varlığın değişimi tartışmalarına dönüşmüştür. Doğa filozoflarından Thales, Anaximandros, Anaximenes, Empedokles ve Demokritos varlığın özü tartışmalarında ilk neden anlayışıyla öne çıkmıştır. Varlığın değişimi tartışmalarında ise felsefe tarihinin ilk karşıt fikirlerinin sahipleri olan Herakleitos ve Parmenides'in ve Yunan filozoflarının dışında etkili bir filozof olan Lao Tse'nin görüşleri önemlidir. Bu dönemi daha iyi anlamak için ismi geçen filozofların görüşlerini kısaca açıklamak gerekmektedir.

Görsel 1.4: Thales

Thales

Düşünce tarihinin ilk filozofu olarak kabul edilir (Görsel 1.4). Felsefe dışında matematik ve astronomi alanlarında bilgiler ortaya koymuştur.

Ona göre evrenin ilk nedeni (arkhesi), sudur. **Su**; varlıkların tümünün nedeni, ilk maddesidir. Değişen her şeyde değişmeden varlığını sürdürendir. Evrendeki çokluğun temelindeki birliktir. Suyun soğuduğunda buz, ısındığında ise buhar olması suyun tüm varlıklarda farklı biçimlerde var olduğunu gösterir.

Evrenin arkhesi problemini ilk olarak Thales dile getirmiş ve cevabı da doğadan vermiştir. Kendinden sonraki düşünürler için değişim, birlik ve çokluk gibi tartışma başlıkları açmıştır.

Anaksimandros

Thales'in öğrencisidir. Felsefeyle birlikte astronomi, matematik, kartografi (haritacılık) ve siyasetle ilgilenmiştir.

Hocası Thales gibi evrenin ana maddesinin ne olduğunu sorar. Ona göre arkhe nicelik olarak sınırsız, nitelik olarak ise belirsiz olmalıdır. Bu da su gibi fiziksel bir madde olamaz. Anaksimandros'a göre arkhe; duyusal olmayan bir varlık, soyut bir ilkedir (Görsel 1.5). Sonsuz olan bu ilk neden apeirondur. **Apeiron**, bütün varlıkların temelidir. Apeirondan ilk olarak birbirine karşıt olan sıcak ve soğuk ortaya çıkmıştır. Bütün varlıklar da bu iki durumun oluşturduğu zıtlıklardan oluşur. Sonrasında metafizik olarak nitelendirilecek bir alanın felsefe tarihindeki ilk örneklerini vermiştir. "Doğa Üzerine" adlı eserinin bazı bölümleri günümüze ulaşmıştır.

Görsel 1.5: Anaksimandros

Görsel 1.6: Anaksimenes

Anaksimenes

Anaksimandros'un öğrencisidir (Görsel 1.6). Özellikle astronomi alanında kendinden sonraki düşünürleri etkileyen çalışmaları vardır.

Anaksimenes, hocası Anaksimandros ve Thales gibi arkhe problemiyle ilgilenmiştir. Hocasının ve beraberinde Thales'in arkhe fikrini benimsemiştir. Arkhe, Anaksimenes'te havadır. **Hava**, Thales'te olduğu gibi somut ancak hocasında olduğu şekliyle sonsuzluk niteliğindedir. O, "Hava olan ruh, nasıl bedeni ayakta tutuyorsa dünyayı ve evreni de ayakta tutan havadır." demektedir. Hava, yoğunlaşma ve seyrekleşmesiyle diğer varlıkların oluşmasını sağlar.

Havanın seyrekleşmesi ve yoğunlaşmasıyla varlıkların oluştuğu fikri, bazı düşünürleri etkilemiş ve özellikle atomculuk düşüncesinin ilk basamaklarını oluşturmuştur.

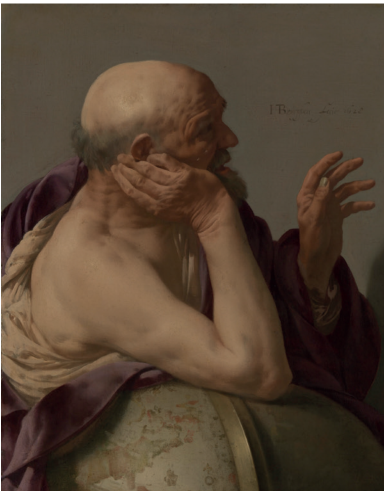
Empedokles

Filozof ve aynı zamanda bilim insanıdır (Görsel 1.7). Tıp alanındaki çalışmalarının yanı sıra devlet yönetimiyle de ilgilenmiştir.

Empedokles'te arkhe, tek bir maddeden değil dört ana maddeden oluşur: **su**, **toprak**, **hava** ve **ateş**. Kendinden başka bir şeye indirgenemeyen ve hareketsiz olan bu ana maddeleri hareket ettiren dış bir gücün olması gerektiğini söyler. Bu güç, sevgi ve nefrettir. Tözler değişmez ancak farklı oranlarda bir araya gelerek farklı varlıkların oluşumunu gerçekleştirir. Sevgi birleştirici, nefret ise ayırıcı ilkedir. Kendinden önceki doğa filozoflarının arkhe anlayışlarını sentezlemiştir.

Empedokles, çok yönlü bir filozoftur ve özellikle biyoloji ve psikoloji alanlarında çalışmalar yapmıştır.

Görsel 1.7: Empodokles

Görsel 1.8: Demokritos

Demokritos

Varlık anlayışında atomcu görüşü savunan ilk filozoftur (Görsel 1.8). Felsefe dışında matematik, fizik, teknik, tıp ve psikoloji gibi geniş bir alanda çalışmaları vardır.

Demokritos'a göre arkhe, maddenin en küçük yapı taşına kadar bölünüp artık bölünemeyecek hâle gelindiğinde elde kalan son parçadır. O, bu parçaya **atom** demektedir. Atomlar sonsuz, değişmeyen, boşluksuz ve yer kaplayan özelliktedir. Sonsuz uzay ve boşlukta hareket eden atomlar, basınçları sonucu sınırsız şekiller halinde birleşerek varlıkları oluştururlar. Atomların bir araya gelmesi doğum, atomların birbirinden ayrışması ise ölümdür.

Demokritos'un atomların hareket, birleşme ve ayrışma durumlarına yönelik düşünceleri; felsefe ve bilimlerdeki nedensellik fikrine kaynaklık etmiştir.

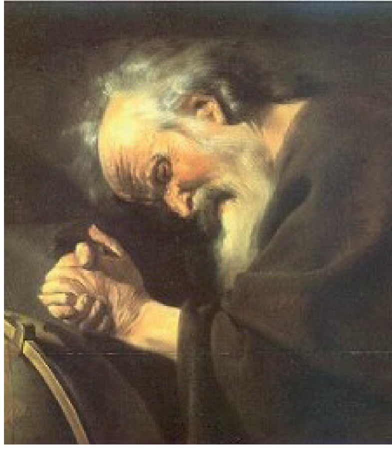
Lao Tse

Lao Tse, Taoizmin kurucusu olarak kabul edilir. Lao Tse hakkındaki bazı bilgiler rivayetlere dayanmaktadır (Görsel 1.9). Tao; patika ve yol daha sonraları ise inanç ve öğreti anlamlarında kullanılmıştır.

Lao Tse'ye göre dünya var olan ve var olmayanlardan meydana gelmiştir. Var olmayanların isimlendirilmesiyle var olanlar oluşmuştur. Bu değişim, sonsuz bir kaynaktan beslenir. Bu kaynak **Tao**'dur. Her şey Tao'dan çıkar ve ona geri döner. Tao, bu hâliyle tüm değişimlerin içinde değişmeden kalandır.

Lao Tse; Tao düşüncesiyle doğa filozoflarındaki temel madde, ilke veya arkheye benzetilebilecek bir cevheri dile getirmiştir. Tao düşüncesiyle evrenin değişimine açıklama getirmeye çalışmıştır.

Görsel 1.9: Lao Tse

Görsel 1.10: Herakleitos

Herakleitos

Felsefede varlığın oluşu ve değişimi denince akla gelen ilk filozoftur (Görsel 1. 10). Bilgelik ile çok bilgi sahibi olmayı birbirinden ayırır. Kendinden önceki filozoflardan farklı olarak diğer bilgi dallarında çalışmaları yoktur.

Herakleitos'a göre "arkhe" ateştir. **Ateş,** ölçüsü değişse de değişimin temelinde bulunur. Ateş, oluş ve bitişi sağlayandır. Bu durum süreklidir yani her şey sürekli bir değişim içindedir. Değişimi anlamak için zamanı düşünmek yeterlidir. Her şey karşıtıyla vardır ve kaçınılmaz olarak karşıtına dönüşecektir. Yaşam ölüme, sıcak soğuğa… Karşıtların savaşı uyumlu birliğe ve ardından yeniden karşıtların savaşına dönecektir. Değişimin maddesi ateş, ilkesi logostur. Logos ölçüdür, akıldır. Ancak bu aklın her şeyi yeniden başlatmanın dışında belirli bir amacı yoktur.

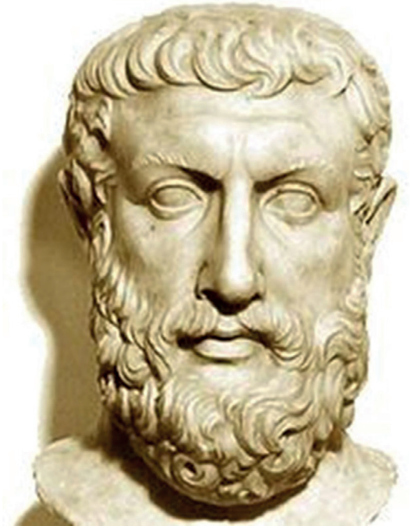
Herakleitos; kendinden sonraki filozofları özellikle değişim, oluş ve diyalektik düşünceleriyle derinden etkilemiştir.

Parmenides

Parmenides, kendinden önceki birçok doğa filozofunda temel problem olan arkhenin ne olduğundan öte varlığın değişimi ve bilgisi üzerine fikirler öne sürmüştür (Görsel 1.11).

Felsefe tarihinin ilk büyük karşıtlığının tarafı olan Parmenides, Herakleitos'un düşüncelerinin tam tersini dile getirmektedir. Parmenides, düşüncesinin merkezine "Varlık vardır, yokluk yoktur." ilkesini temel almıştır. Ona göre varlık; ezelî-ebedî, bölünemez, boşluk içermeyen ve hareketsiz olandır. Varlık aldatıcı olarak çokluk olarak görünse de asıl olarak varlık **"Bir Olan"**dır. Ayrıca değişimin reddiyle varlığın zamanla olan bağının olmadığını da söyler. Parmenides'e göre değişim, bir şeyin o şey olmaktan çıkıp başka bir şey olmasıdır. Yani bir şey varken yok olmaktadır. Yokluk olmadığından yok olmak da mümkün değildir. O hâlde değişim duyusal bir yanılgıdır. Varlığın değiştiğini düşünmek mantıksal bir hatayla çelişkiye düşmektir. Varlık vardır ve yokluk yoktur. Düşünce var olanların bilgisine sahiptir, yokluk olmadığından yokluğun bilgisi de olamaz.

Değişimi reddetmesi ve duyulara olan güvensizliğiyle bilgi konusunda aklı ön plana çıkarması, kendinden sonraki birçok filozofu da etkilemiştir.

Görsel 1.11: Parmenides

Uygulama

Bazı filozofların Şekil 1.1'de arkhe görüşleri verilmiştir. Bu görüşlerden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Thales
Su

Anaksimandros
Aperion

Anaksimenes
Hava

Empedokles
Toprak, su, hava, ateş

Demokritos
Atom

Herakleitos
Ateş

Parmenides
Bir olan

ARKHE

Şekil 1.1: İlk neden

Sorular

1. Filozofları varlığın ilk nedenini araştırmaya iten sebepler nelerdir?
2. Filozofların arkhe arayışlarıyla fizik ve biyoloji alanlarındaki çalışmalar arasında benzerlik kurulabilir mi? Açıklayınız.

Filozofları varlığın ilk nedenini araştırmaya iten sebepler:
* Filozoflar tarih boyunca varlığın ilk nedenini, nereden nasıl geldiklerini sorguladılar ve tarih boyunca birbirinden farklı yüzlerce filozof bu soruya farklı cevaplar verdi. Kimisivarlığı maddeyle ilişkilendirdi, kimisi ise varlığı, maddeyi aşan metafizik boyutlarıyla ele aldı. Onları varlığı bu denli deşelemeye iten şey kendilerinin de birer varlık olması ve dünyadaki maddi yaşamla varlık arasındaki bağı sürekli düşünüp durmalarıdır. Kim olduklarını kendilerini bu dünya düzeninde nereye koymaları gerektiğini bilme ihtiyacı ve bir kimlik arayışıdır.
* Milattan önce filozofları böylesine derin, içinden çıkması pek de kolay olmayan bir sorunsalı düşünüp irdelemeye iten sebeplerden en önemlisi de o dönemin koşullarıydı. Günlük geçim sıkıntısından uzak olan filozofların merak ettiklerini araştırıp sorgulamak için önünde hiçbir engel yoktu. Filozofların yaşadıkları topraklarda, bilhassa antik Yunanda felsefe yapmak bilim yapmaktan farksızdı. O dönemde bilimi felsefeden ayıran sınırlar da henüz günümüzdeki kadar belirgin değildi.

Filozofları arkhe arayışlarıyla fizik ve biyoloji alanlarındaki çalışmalar arasında benzerlik kurulabilir mi?
Arkhe felsefede Sokrates öncesi Antik Yunan filozoflarının kullandığı "temel" "ana madde" anlamına gelen bir kavramdır.
Yukarıda belirttiğim gibi antik çağlarda felsefe yapmak ve bilim yapmak aynı şeylerdi. İlk filozoflar varlığı ve dünyayı maddeyle ve elementlerle ilişkilendirmeye çalışmışlardı. Varlığı sürekli olarak irdeleyen bu filozoflar şunu düşünmüşlerdir: Varlık varlığını öylece sürdürüyorsa bunun bir sebebi ve kaynağı olmalıdır. Ve buradan yola çıkarak dünyanın nasıl var olduğunu, bitkilerin, hayvanların, insanların nasıl oluştuğunu merak etmişler ve araştırmışlardır. Bu arayış arkhe arayışıdır. İşte bu arayış sonucunda bilimi doğurmuştur. Yani felsefe yaparken sorulan soruların karşılığında alınan cevaplar bilimsel birer bilgi olagelmiştir. Doğanın ve doğadaki canlıların kökenini araştırma çalışmaları arkhe arayışı ile fizik ve biyoloji alanında elde edilen bilimsel bulguları birbirine bağlamıştır.

Uygulama

Aşağıdaki metinleri okuyup metinlerden hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Düşünülebilen ve olabilen bir ve aynıdır.
Söylenebilen ya da düşünülebilen zorunlu olarak vardır,
Çünkü olması olanaklıdır,
Ama yok olan için olmak olanaklı değildir.
Budur düşünmeni istediğim şey.
Budur seni geri tuttuğum ilk araştırma yolu
Ve hiçbir şey bilmeyen ölümlülerin
İki-yüz ile üzerinde dolanıp durdukları ötekinden de geri tutuyorum seni,
Çünkü göğüslerindeki başıboş düşünceleri çaresizlik güder;
Kör ve sağırların şaşkınlığı içinde yargıda bulunamayan sürü gibi sürüklenip dururlar.
Onlar için olmak ve olmamak aynı şeydir ve gene de aynı şey değildir.
Ve onlar için tüm şeyler karşıt yönlerde gider!
Çünkü olmayan şeylerin oldukları hiçbir zaman kanıtlanmayacaktır.

Parmenides, Doğa Üzerine

Karşıtımız iyi bize
Bilmezler ki nasıl uyuşur karşıtlar, uyumu karşıt gerilimlerin, yay ile lir gibi
Bütündür karşıtlar, bütün değil
Birbirlerini çekip iterek uyumludur uyumsuz
Bir her şeyden doğar, her şey bir'den
Çırpıcı tarağında düz yol, kırık yol bir, aynı
Yukarı aşağı yol bir, aynı
Çemberde baş son bir
Biri olur öbürü, öbürü biri
Soğuk ısınır, ıslak kurur
Yeni, yepyeni sular akar; aynı ırmağa girenlerin üstünden
(O ırmak ki) dağıtır, toplar; birikir, akar; yaklaşır, uzaklaşır.
Aynı ırmağa girdiğimizde girmeyiz
Biziz, değiliz
İki kez giremezsin aynı ırmağa.

Herakleitos, Kırık Taşlar

Soru

Yukarıdaki metinlere göre varlığın değişim problemiyle ilgili Parmenides ve Herakleitos'un düşüncelerindeki temel farklar nelerdir?

....
....